

Christin Emilsen

***Fattigvesenets støtte til
emigrasjonen til Amerika***

Veileder: Hilde Sandvik

HIS 3090

Høst 2010

Universitetet i Oslo

Fattigvesenets støtte til emigrasjonen til Amerika

I min fordypningsoppgave ønsker jeg å undersøke omfanget av fattigvesenets støtte til emigrasjonen til Amerika. Min undersøkelse tar for seg fattigvesenet i Vestre Aker, og med utgangspunkt i denne, vil jeg diskutere tidligere forskning på temaet, metodeproblemer og tolkningsproblemer. Jeg har valgt å fokusere på omfanget av dette fenomenet. Støttet lokale myndigheter i utbredt grad emigrasjon for å løse sine fattigdomsproblemer? Mørkhagen påpeker at antall understøttede av fattigvesenet i Norge sank med 18,5 prosent fra 1870 til 1875, og dersom dette skyldes at fattigfolk ble sendt til Amerika, må praksisen ha vært ganske omfattende.¹ Dette poenget vil bli sentralt i min oppgave, og jeg vil diskutere hvor sannsynlig det er at dette fallet skyldes en omfattende utsendelse av fattige til Amerika.

Utvandringen fra Norge i perioden 1860 – 1900

Den norske befolkningen ble fordoblet i perioden fra 1801 til 1875. Etter 1875 ser vi også en jevn økning, om enn ikke så brå.² I denne perioden foregikk også den store bølgen av utvandring til Amerika. Vanligvis sier man at den norske utvandringen til Amerika begynte i 1825 da sluppen "Restauration" forlot Stavanger med 52 mennesker om bord. Etterhvert tok utvandringen seg opp, først fra bygdene på Vestlandet og deretter fra Østlandet. Amerikafeberen spredte seg raskt over landet.³ Det som særlig lokket nordmennene var høyere dagslønn, billigere jord, men også religionsfrihet. Da amerikanerne i tillegg vedtok "the Homestead Act" med gratis jord med få forpliktelser, var det mange som ble fristet av det løfterike landet.⁴ Dette førte til at over 60 prosent av befolkningsoverskuddet dro fra Norge i perioden 1866 til 1910. Nerbøvik og Østrem påpeker at utvandringen til Amerika fungerte som en demografisk sikkerhetsventil som gjorde at Norge fikk et pusterom i den store befolkningsveksten. Landet fikk dermed bedre mulighet til å tilpasse seg de store endringene som skjedde i perioden.⁵ På tross av stor utvandring, var det å emigrere relativt dyrt. Man trengte penger til billett, mat underveis, penger til tollutgifter i New York og startkapital i det nye landet. Dette tyder derfor på at det ikke var de aller fattigste som emigrerte. Samtidig forteller Semmingsen om enkelte svært fattige som ikke hadde penger til hele reisen.⁶

¹ Sverre Mørkhagen, *Farvel Norge: Utvandringen til Amerika 1825 – 1975* (Oslo, Gyldendal, 2009), 342

² Jostein Nerbøvik, *Norsk historie 1860 – 1914: Eit bondesamfunn i oppbrot* (Oslo: Det Norske Samlaget, 1999), 19 – 20.

³ Ingrid Semmingsen, *Veien mot vest: Utvandringen fra Norge til Amerika 1825 – 1865* (Oslo: H. Aschehoug & co., 1942), 217, 9, 39 – 43.

⁴ Ingrid Semmingsen, *Veien mot vest: Utvandringen fra Norge til Amerika 1865 – 1915* (Oslo: H. Aschehoug & co., 1950), 43.

⁵ Nerbøvik, *Norsk historie 1860 – 1914: Eit bondesamfunn i oppbrot*, 25;

Nils Olav Østrem, *Norsk utvandringshistorie* (Oslo, Det Norske Samlaget, 2006), 35.

⁶ Semmingsen, *Veien mot vest: Utvandringen fra Norge til Amerika 1825 – 1865*, 97 – 98, 106, 136, 156 - 157.

Behovet for fattighjelp var stort i Norge på denne tiden. Av arbeiderklassen antar man at omtrent 8 – 9 prosent fikk støtte av fattigvesenet.⁷ Bare i Kristiania hadde man i 1870 ca 11 000 fattige noe som utgjorde ca 17 prosent av befolkningen i byen.⁸ Utgiftene til fattigvesenet hvilte på de enkelte kommuner, og for eksempel i Aker ble utgiftene fordelt på innbyggerne etter blant annet deres inntekt.⁹ Store kommunale skatter til fattigvesenet ble følt som tyngende og ikke minst økende, de var en byrde for kommunen og dens innbyggere.¹⁰ Spørsmålet er da: I hvilken grad forsøkte fattigvesenet og den enkelte kommunen å minske utgiftene ved å hjelpe de fattige til å emigrere?

Undersøkelse av fattigvesenets støtte til emigrasjon

Dette er et tema innen emigrasjons- og sosialhjelpsforskningen som det er forsket svært lite på. Semmingsen nevner noe om fattigvesenets støtte til emigrasjon i sitt verk *Veien mot Vest* fra 1942 og 1950¹¹. Østrem, som i 2006 ga ut et av de nyeste bidragene til emigrasjonsforskningen, har knapt nevnt dette.¹² Mørkhagen, som tre år senere ga ut en omfattende bok om norsk utvandring til Amerika, har heller ikke foretatt noen egen undersøkelse på temaet, men han diskuterer blant annet reaksjoner i norsk – amerikanske aviser på forsendelse av fattige.¹³ Mangelfull tidligere forskning er derfor en stor utfordring når man skal skrive om dette temaet. For å løse denne oppgaven har jeg derfor bestemt at jeg skal jobbe ut i fra problemstillingen: Hvor stort omfang hadde fattigvesenets støtte til emigrasjonen til Amerika? Siden dette er et spørsmål som tar for seg et svært omfattende materiale, har jeg valgt å avgrense oppgaven både når det gjelder tidspunkt, sted og kildemateriale.

Jeg avgrenset undersøkelsen til Vestre Aker. Det var flere grunner til dette valget, blant annet at kildene til fattigvesenet i Vestre Aker er lett tilgjengelige, i god stand og ikke altfor omfattende. Enda viktigere, derimot, er det at Mørkhagen nevner nettopp Vestre Aker i sitt kapittel om forsendelse av de fattige til Amerika.¹⁴ Tidsperioden har jeg valgt ut i fra flere hensyn. Jeg har ikke sett på kilder fra årene 1861 – 1865 fordi det var færre som reiste i denne perioden på grunn av den amerikanske borgerkrigen.¹⁵ Det første året jeg valgte var 1869 fordi det var oversiktlig ført i fattigvesenets protokoll, og Mørkhagen gjengir en artikkel i *Aftenposten* fra nettopp dette året som omhandler fattigvesenets støtte til emigrasjon.¹⁶ Dessuten ønsket jeg et år som var før

⁷ Seip, *Sosialhjelpsstaten blir til: Norsk sosialpolitikk 1740 – 1920*, (Oslo, Gyldendal Norsk Forlag, 1994), 139 – 140.

⁸ Nerbøvik, *Norsk historie 1860 – 1914: Eit bondesamfunn i oppbrot*, 217.

⁹ *Aktstykker Aker Kommune 1840 – 1879*, 102.

¹⁰ Seip, *Sosialhjelpsstaten blir til: Norsk sosialpolitikk 1740 – 1920*, 144 – 145.

¹¹ Semmingsen, *Veien mot vest: Utvandringen fra Norge til Amerika 1825 – 1865*, 259 – 260;

Semmingsen, *Veien mot vest: Utvandringen fra Norge til Amerika 1865 – 1915*, 50 – 57, 229 – 230.

¹² Østrem, *Norsk utvandringshistorie*

¹³ Mørkhagen, *Farvel Norge: Utvandringen til Amerika 1825 – 1975*, 335 – 357.

¹⁴ Mørkhagen, *Farvel Norge: Utvandringen til Amerika 1825 – 1975*, 340.

¹⁵ Semmingsen, *Veien mot vest: Utvandringen fra Norge til Amerika 1865 – 1915*, 44.

¹⁶ Mørkhagen, *Farvel Norge: Utvandringen til Amerika 1825 – 1975*, 340.

høykonjunkturen som vi ser i Norge på 1870 – tallet. 1869 ville derfor antakelig være et år med mange fattige og mange utvandrere. Å finne noen som har fått støtte til utvandring dette året virket derfor ikke usannsynlig. Videre ønsket jeg også å se på senere år for å se om det eventuelt kunne være noen utvikling i dette fenomenet. Valget falt dermed på årene 1878 – 1887. I denne perioden ser vi den aller største utvandringsbølgen fra Norge.¹⁷ Etter å ha valgt sted og tid måtte jeg velge ut kildemateriale i fattigvesenets arkiver. Den enkleste måten å se fordelingen av fattigvesenets utgifter er å se på understøttelsesprotokollene. Her kan man se antall bidrag fattigvesenet har gitt og hva de har gitt støtte til. Dersom noen har fått støtte til emigrasjon burde det være mulig å finne det her.

Fattigvesenets understøttelsesprotokoll for Vestre Aker for året 1869 - 1877.

Denne protokollen er inndelt etter år og deretter ført fortløpende ettersom fattigvesenet betalte ut støtte til personer som trengte det. Det vil si at én person kan dukke opp igjen ved flere anledninger igjennom året. Den er altså *ikke* sortert på hverken person, nummer gitt til hver person eller understøttelsesmåte. Jeg ønsket å bruke denne protokollen både for å se om noen hadde fått emigrasjonsstøtte, men også for å gi en oversikt over hvordan fattigvesenets utgifter fordelte seg.

Tabell 1:

Fordeling av fattigvesenets utgifter i Vestre Aker for året 1869¹⁸

Understøttelsesform	Antall
Lege, medisin, hospital, stiftelse	85
Konfirmasjonsstøtte	17
Periodiske uspesifiserte beløp	71
Uspesifiserte engangsbetøp	67
Støtte til begravelse	14
Støtte til emigrasjon	0
Vanskelig å tyde/usikre	18
Totalt antall understøttelsesbidrag i 1869	272

Tabellen viser altså fordelingen av antall utbetalte bidrag, og dette er ikke identisk med antall personer som fattigkassa støttet. Tabellen viser heller ikke beløpet som ble gitt i hver utbetaling. Dette ville blitt et svært omfattende regnestykke. Allikevel vil tabellen gi et visst innblikk i hvordan fattigkassas utgifter fordelte seg på de ulike postene. Ut i fra tabellen kan vi se at fattigvesenet har flest utbetalinger til medisinske utgifter og uspesifiserte beløp, enten for en bestemt periode eller

¹⁷ Semmingsen, *Veien mot vest: Utvandringen fra Norge til Amerika 1865 – 1915*, 84, 16.

¹⁸ Vestre Akers Fattigvesen, *Understøttelsesprotokoll 1869 – 1877*, 1 – 8.

engangsbeløp. Vi ser også at fattigvesenet i Vestre Aker har gitt en del bidrag til både konfirmasjon og begravelse. Denne fordelingen ser ut til å stemme ganske bra med budsjettforslaget for fattigvesenet i Aker fremlagt av et utvalg av formannskapet for året 1870. Av deres budsjettforslag ser man at rundt halvparten av utgiftene går til diverse understøttelser, i all hovedsak understøttelse av fattiglemmer og barns oppfostring. Bidrag til konfirmasjonsklær går også under dette punktet, men utgjør en svært liten del av den totale summen av utgifter. Videre ser vi at nesten 6 000 spesiedaler planlegges å brukes til sykes kur og pleie. Begravelsesutgifter utgjør 400 spesiedaler.¹⁹ Også i Christiania ser vi at en stor del av fattigvesenets utgifter for året 1869 går med til sykdom, hospital, medisin og lignende. I tillegg utgjør midlertidige og tilfeldige understøttelser en stor del av utgiftene.²⁰ Dette stemmer også overens med min undersøkelse av Vestre Aker i samme år.

Derimot fant jeg ingen bidrag til emigrasjon i 1869 i denne protokollen. Det er vanskelig å si hva alle de uspesifiserte engangsbeløpene har blitt brukt til, og det kan tenkes at det kan skjule seg støtte til emigrasjon her. Dette er grunnen til at jeg har valgt å skille mellom uspesifiserte engangsbeløp og beløp som er gitt med en tidsramme. Mest sannsynlig ville eventuell støtte til emigrasjon skjule seg blant engangsbeløpene som ikke er knyttet til tid, heller enn beløp som er gitt for eksempel to uker. Allikevel er det viktig å huske på at heller ikke de periodiske beløpene kan utelukkes å inneholde støtte til emigrasjon. For eksempel kan man se for seg en person som skal reise til Amerika om to uker og trenger støtte til reisen, men også oppholdet frem til da. Det kan da tenkes at han har fått et beløp som er tidsavgrenset til to uker som inneholder både lommepenger frem til reisen og selve reisestøtten. Dessuten kan enkelte personer ha mottatt engangsbeløp over flere måneder og deretter fått et engangsbeløp til å reise. Dette blir kun spekulasjoner, og vi kan ikke si sikkert at fattigvesenet i Vestre Aker ga støtte til emigrasjon til noen i 1869.

Fattigvesenets understøttelsesprotokoll for Vestre Aker for perioden 1878 – 1887.

Denne protokollen var ikke ordnet etter samme prinsipp som den første. Utgiftene var nemlig ikke sortert etter dato ettersom de ble utbetalt. Denne protokollen var derimot sortert etter person og krevde derfor en litt annen undersøkelsesmetode enn den første. Den bestod av over 500 sider, og nesten 900 hovedpersoner. Å skulle sortere alle utbetalingene som fattigkassa hadde betalt i denne ti – årsperioden ville dermed bli altfor omfattende arbeid for en oppgave på dette nivået. I stedet valgte jeg heller kun å fokusere på støtte til emigrasjon og reise. Jeg gikk igjennom alle hovedpersonene for å se om noen hadde fått reisestøtte først, og talte deretter opp alle

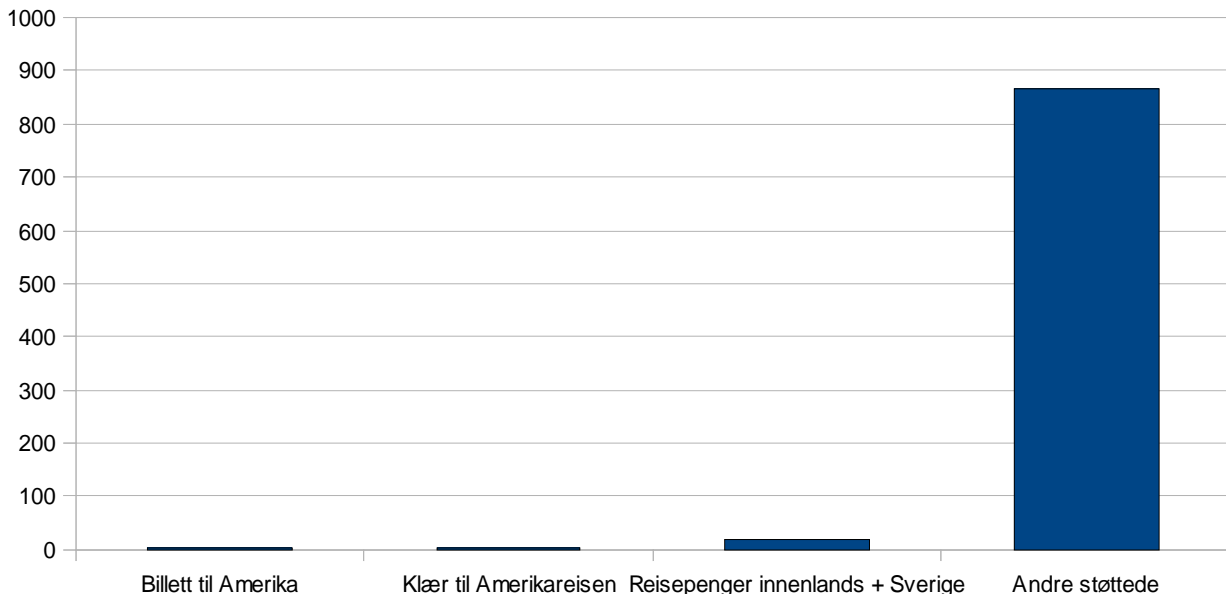
¹⁹ "Sag no.1 Fattigvesenets budget for 1870", *Aktstykker Aker Kommune 1840 – 1879*, 151 – 154.

²⁰ "Sag no. 3: Angaaende Christiania Fattigkasses budget for Aaret 1873", *Kommunale aktstykker for Christiania 1873*, 5

hovedpersonene i protokollen for å finne den prosentvise andelen som hadde fått reisestøtte.

Diagram 1:

Fordeling av fattigvesenets støtte til reise og andre poster for Vestre Aker i perioden 1878 - 1887²¹

Det er viktig å påpeke at kolonnene i dette diagrammet er basert på familieoverhodene. Siden det ikke alltid kom tydelig frem hvor mange medlemmer en familie hadde, og heller ikke hvor mange av medlemmene i familien som hadde mottatt støtte, fant jeg det best å telle antall hovedpersoner som var oppført. Denne protokollen inneholdt 894 hovedpersoner, men antall understøttede i Vestre Aker i denne perioden vil være høyere fordi det i noen tilfeller er flere personer i en familie som har mottatt støtte. Å telle antall hovedpersoner er allikevel naturlig fordi det som regel er sånn at en far har mottatt støtte på vegne av for eksempel sin datter eller sin kone. Ut i fra diagram 1 kan vi se at fattigvesenet i Vestre Aker i perioden 1878 – 1887 har utbetalt svært få beløp til reiser enten innenlands, til Sverige eller til Amerika. Av de 894 hovedpersonene hadde kun fire stykker, det vil si en prosentdel på ca 0,45 prosent eller 4,5 promille fått støtte til emigrasjon til Amerika. Dersom vi også tar med de to som har fått støtte til klær til Amerikareisen og de tjue som har fått reisepenger innenlands og til Sverige ender vi opp med totalt 26 stykker eller 2,9 prosent. Dette tyder på at reisestøtte ikke har utgjort noen særlig stor andel av fattigvesenets utgifter i Vestre Aker. Allikevel er denne protokollen interessant fordi vi faktisk har bevis for at fattigvesenet i dette området ga støtte til emigrasjon til både Amerika, Sverige og til reiser innenlands.

De fire støttede fattige til Amerika fra Vestre Aker 1878 - 1887

Den første av hovedpersonene som har fått støtte er piken Severine Olsdatter på 26 år. Hun er i

²¹ Vestre Akers Fattigvesen, *Understøttelsesprotokoll 1878 – 1887*.

protokollen oppført med ett barn, og det er til sin datter hun i 1882 har fått reise penger til Amerika. Beløpet var på 57 spesiedaler. I denne protokollen har Severine fått lite støtte av fattigvesenet i forhold til mange andre; kun tre bidrag på tilsammen 9 spesiedaler har hun tidligere mottatt.²² Hvorvidt datteren reiste alene, eller om Severine kun hadde penger til sin egen billett kan vi ikke vite sikkert. I en komité nedsatt av representantskapet i Christiania diskuterte man nettopp dette:

*"Det hænder da ofte at Manden 1 Aar eller 2 efter sender nogle penge dog sjelden tilstrækkeligt til at faa Familien afsted, men man har strængt holdt paa, at den overveiende del maa skaffes til veie af Familien selv"*²³

Severine mottok ikke mer støtte etter dette bidraget, og det er derfor ikke usannsynlig at hun har måttet skaffe penger til sin egen billett og kun fikk støtte til datterens reise, slik det antydes i Christiania. Nærmest et tilsvarende tilfelle finner vi med piken Mette Andresen på 25 år. Hun har også i følge protokollen fått 60 spesiedaler i støtte til sin datters amerikareise, og selv om Mette over tid har fått mer i støtte enn Severine (tilsammen 42 spesiedaler utenom reisestøtten) kan heller ikke hun ha vært en stor utgiftspost for fattigvesenet.²⁴ Den tredje som har fått støtte er tømmermann Carl Carlsen på 46 år. Protokollen er litt vanskelig å forstå her. Han har fått 40 spesiedaler til amerikareise, men har muligens fått enda et beløp til reise. Han er oppført med kone og fem ukonfirmerte barn, og det er vanskelig å si hvorvidt han har reist alene, eller om han har hatt med seg sin familie til Amerika. Det var ikke uvanlig at far reiste i forveien til Amerika for deretter å tjene opp penger til billetter til resten av familien.²⁵ Heller ikke Carl har mottatt mye støtte av fattigvesenet tidlig i denne protokollen; kun 12 spesiedaler²⁶ Det siste tilfellet forholder seg litt annerledes. Her er Carl Sørensen oppført som hovedperson og han har tilsammen åtte barn. I 1880 har han fått 60 spesiedaler i støtte til billett til Amerika for sin datter Inga. I motsetning til de andre har Sørensen mottatt hyppige tilskudd hvorav en del av disse er relativt store.²⁷ Det er derfor tydelig at Sørensen og hans familie har vært kostbare for fattigvesenet.

Avisene om offentlig støtte til emigrasjon

I Aftenposten 28. mai 1869 ble saken om fattigvesenets støtte til emigrasjonen til Amerika slått opp på førstesiden. Det fortelles blant annet om flere prestegjeld som har betalt to tusen spesiedaler for

²² Vestre Akers fattigvesen, *Understøttelsesprotokoll 1878 – 1887*, 161.

²³ "Sag no.3: Angaaende Christiania Fattigkasses budget for Aaret 1873", *Kommunale Aktstykker for Christiania 1873*, 14

²⁴ Vestre Akers fattigvesen, *Understøttelsesprotokoll 1878 – 1887*, 564.

²⁵ Semmingsen, *Veien mot vest: Utvandringen fra Norge til Amerika 1865 – 1915*, 186.

²⁶ Vestre Akers fattigvesen, *Understøttelsesprotokoll 1878 – 1887*, 470.

²⁷ Vestre Akers fattigvesen, *Understøttelsesprotokoll 1878 – 1887*, 257.

befordring av hjelpeløse emigrantfamilier som man fryktet at ville bli en byrde for fattigkassa.²⁸ Artikkelen forteller videre om sterke reaksjoner fra norske miljøer i Amerika, som ergrer seg over denne måten å løse de norske fattigdomsproblemene på. I nordmennenes avis i Wisconsin skrev de klart hva de mente om at Vestre Akers fattigvesen hadde støttet ei jentes emigrasjon til Amerika:

Blottet for alt, endog den fulde Forstand, er hun hensat blant Fremmede, der føler Modbydelighet for at have noget med hende at gjøre. (...) Hvis Vestre Akers Fattigbestyrelse virkelig har sendt dette ulykkelige Væsen herover, saaledes blottet for alt og det ene og alene for at fri seg for den Byrde at underholde hende, hvilket vi har al Grund til at antage for Sandhed, da overlade vi til enhver Christen at bedømme denne dens Handling.

Wisconsin-avisa hadde i tillegg ytret bekymring for hvorvidt Norge hadde begynt med en ukristelig praksis med å bruke Amerika som fattiganstalt.²⁹ Førstesideoppslaget i Aftenposten i 1869, og de sterke reaksjonene som kom frem i de norsk-amerikanske avisene i Amerika tyder på at dette ikke var noe ukjent fenomen. Mørkhagen påpeker at også andre aviser tok opp saken. Skandinavien i Chicago mente at det var greit at arbeidsdyktige mennesker fikk hjelp til å ta seg til Amerika, men å sende hjelpeløse og arbeidsudyktige fattiglemmer bare for å bli kvitt dem syntes de norske miljøene i Amerika dårlig om.³⁰ Avisoppslagene sier derimot lite om hvor *omfattende* dette fenomenet var.

Omfanget av fattigvesenets støtte

Dersom vi løfter blikket utover mot Europa og verden rundt, ser vi at praksisen kan ha vært utbredt. I boken til dansken Kristian Hvidt kan vi lese at det å betale billetten til Ameika for personer som i årtier kunne komme til å ligge en kommune til byrde var velkjent i Danmark, i hvertfall fra 1864. Dette styrkes videre ved at den danske ministerresident i Washington, Raasløff, i 1864 ble innkalt til den amerikanske utenriksminister Sewart som påpekte, etter informasjon fra konsulen i Helsingør, at danske kommuner i utbredt grad sendte besværlige folk til statene. Hvidt påpeker videre at det var vanskelig for amerikanske myndigheter å kontrollere en sånn løsning på det europeiske fattigdomsproblemet. Hvis for eksempel en dansk bygd ønsket å kvitte seg med en håpløs dranger ved å gi han billett til Amerika, var det umulig for de amerikanske myndighetene å oppdage dette med mindre han høylytt forkynte forholdet ved ankomst i Amerika. Ut i fra Hvidts betraktninger var det heller ikke noe spesielt norsk eller dansk fenomen å sende fattiglemmer til Amerika. Han

²⁸ Aftenposten 28. mai 1869, gjengitt i Semmingsen, *Veien mot vest:Utvandringen fra Norge til Amerika 1865 – 1915*, 53.

²⁹ *Fædrelandet og Emigranten*, gjengitt i Mørkhagen, *Farvel Norge: Utvandringen til Amerika 1825 – 1975*, 340.

³⁰ *Skandinavien*, gjengitt i Mørkhagen, *Farvel Norge: Utvandringen til Amerika 1825 – 1975*, 341.

påpeker at det også finnes eksempler på dette fra England, Westphalen, Bayern og Frankrike.³¹ At fattige havnet i Amerika skriver også Semmingsen om. Blant annet skal det ha kommet mange nordmenn til Canada som hadde tenkt seg videre til midtvesten, men som ikke eide en eneste krone etter at de kom til land. Så omfattende var dette problemet at den canadiske regjeringen måtte sette foten ned og advare om at de ikke ønsket å støtte disse fattige.³² Hvorvidt de hadde fått støtte av fattigvesenet til reisen vites ikke, men det er ikke usannsynlig. Eksempelet viser i hvertfall at det ikke var helt uvanlig at mennesker som ikke hadde midler til sitt opphold kom til Amerika. Noen havnet også i Australia. Dette var land som lå langt borte og reisen dit var kostbar. Allikevel ser man at i hvertfall Storbritannia, om ikke i stor grad, forsøkte å kvitte seg med en del av sitt befolkningsoverskuddet ved å sende noen av sine fattige til Australia.³³

Eksempelene overfor tyder på at fattigvesenet har gitt støtte til emigrasjon fra både Norge og ellers i Europa. Ut i fra reaksjonene fra norsk-amerikanske miljøer og amerikanske og canadiske myndigheter virker det også som at denne praksisen kan ha vært omfattende. Andre kilder, derimot, beskriver også at fenomenet har funnet sted, men disse antyder at dette har vært lite utbredt. Blant annet har vi eksempler på at dette har skjedd i Ullensaker. Ellingsen skriver i sin hovedfagsoppgave om fattigvesenet og skolestellet i Ullensaker at man har flere eksempler på at fattigvesenet har finansiert utvandringen til Amerika etter 1868.³⁴ Han peker på at at tildelingene varierer betraktelig fra kun støtte til klær til reisen til å få betalt hele overfarten. Han sier videre at dette ble ansett som engangsinvesteringer som man betalte for å unngå store fremtidige utgifter, og at disse bevilgningene gjerne gikk igjennom uten noen store motsetninger. Viktig er det også å merke seg at disse bevilgningene for det meste er gitt til enkeltpersoner eller familier som skal reise til slektninger i Amerika. I perioden 1868 til 1874 har han funnet ti bevilgninger til enkeltpersoner og familier. Alt i alt utgjorde dette ca 25 personer.³⁵ I et helhetlig bilde kan allikevel ikke fattigstøtte til emigrasjon ha vært særlig omfattende i Ullensaker. Stensrud forteller også at etter undersøkelser av fattig- og formannskapsprotokoller i Romedal og Stange var det få direkte bidrag til emigrasjon.³⁶ Stensrud sier ikke noe om nøyaktig hvor mange bidrag det dreier seg om, så det er vanskelig å si hva "få" egentlig innebærer. Vi kan derfor ikke si om det var færre eller flere i

³¹ Kristian Hvidt, *Flugten til Amerika eller drivkræfter i masseutvandringen fra Danmark 1868 – 1914* (Århus, Universitetsforlaget, 1971), 36, 39.

³² Semmingsen, *Veien mot vest: Utvandringen fra Norge til Amerika 1825 – 1865*, 259.

³³ Semmingsen, *Veien mot vest: Utvandringen fra Norge til Amerika 1865 – 1915*, 297 – 298.

³⁴ Tore Ivar Ellingsen, *Fattigvesenet og skolestellet i Ullensaker 1830 – 1865: Hovedoppgave i Historie våren 1975*, (Universitetet i Oslo, 1975), 31.

³⁵ Ellingsen, *Fattigvesenet og skolestellet i Ullensaker 1830 – 1865: Hovedoppgave i Historie våren 1975*, 32.

³⁶ Odd Stensrud, "Til Amerika med offentlig støtte". I *Gammelt frå Stange og Romedal 1975*, red. Gustav Gjestvang, Normann Helger, B. E. Lund, Odd Stensrud og Kåre Sveen, 141 – 142, (Stange Historielag, 1975), 142.

Stange og Romedal som har fått støtte i forhold til Ullensaker og Vestre Aker, men det tyder i hvertfall på at offentlig støtte til emigrasjon var lite utbredt i disse områdene.

I 1873 diskuterte en komité nedsatt av representantskapet i Christiania kommune fattigkassas forsendelse av fattige. Det er ingen lang diskusjon som blir referert, men de er klar over at enkelte husmenn fra noen bygder har blitt sendt, men at dette ikke vil være særlig aktuelt for en by som Christiania fordi det ville bli altfor omfattende.³⁷ Dette kan derfor tyde på at det å sende fattige med offentlig støtte til Amerika ikke var særlig utbredt i byene, i hvertfall ikke hva angikk Christiania. Ut i fra denne korte diskusjonen kan man spørre seg om offentlig støtte til utvandring var mer vanlig på bygdene enn i byen. Det ville nok være enklere å støtte noen få enkeltpersoner på bygdene enn det store antallet fattige i de større byene. Til tross for at dette stort sett ville vært engangskostnader ville det med tanke på billettpriser, og så videre, blitt en enorm utgift for fattigvesenet. Beløp på størrelse med det som er gitt til emigrasjon finner vi nesten utelukkende at er gitt for lange perioder, for eksempel understøttelse av et barn i ett år. Vanlig støtte beløp seg normalt til under 10 – 20 spesiedaler.³⁸ Støtte til emigrasjon var derfor en stor engangsutgift. Skulle man gi støtte til én, ville det raskt bli flere som ville ha det samme. Dette kunne derfor i byene fort ha blitt hundrevis av mennesker. Med tanke på at fattigvesenets utgifter var presset nok fra før³⁹ ville en slik utgift antakelig være uoverkommelig. Svært mange av eksemplene som er hentet kommer da også fra rurale områder slik som Ullensaker, Stange og Romedal, og i artikkelen i Aftenposten fra 1869 er det utelukkende bygdeområder som er nevnt.⁴⁰ Vi kan ikke konkludere ut i fra dette at forsendelse av fattige var mer utbredt på bygdene, men dette kan være en interessant tanke for videre forskning.

Mørkhagen påpekte at det forekom et betydelig fall i antall understøttede i perioden 1870 – 1875, og at dette kunne skyldes at mange har emigrert med offentlig støtte. Semmingsen forklarer nedgangen med en høykonjunktur på 1870 – tallet.⁴¹ Mørkhagen tar også et lite forbehold om at dette kan skyldes at det i denne perioden var en høykonjunktur i Norge.⁴² Jeg antar at høykonjunkturen er den mest sannsynlige årsaken til dette fallet vi ser. En slik høykonjunktur i landet kunne føre til at flere fikk jobber, og at færre trengte støtte fra fattigvesenet. Bedre kår her

³⁷ "Sag no. 3: Angaaende Christiania fattigkasses budget for Aaret 1873", *Kommunale aktstykker for Christiania 1873* 13 – 14.

³⁸ Vestre Akers fattigvesen, *Understøttelsesprotokoll 1878 – 1887*

³⁹ Seip, *Sosialhjelpsstaten blir til: Norsk sosialpolitikk 1740 – 1920*, 144 – 145.

⁴⁰ *Aftenposten* 28. mai 1869, gjengitt i Semmingsen, *Veien mot vest: Utvandringen fra Norge til Amerika 1865 – 1915*, 53.

⁴¹ Semmingsen, *Veien mot vest: Utvandringen fra Norge til Amerika 1865 – 1915*, 84.

⁴² Mørkhagen, *Farvel Norge: Utvandringen til Amerika 1825 – 1975*, 342.

hjemme kunne nok føre til at enkelte så lysere på en fremtid i hjemlandet, og dermed valgte å bli værende. I tillegg er det viktig å huske på at det å reise til Amerika kunne være ganske kostbart. Billettene kunne være relativt dyre, og man trengte også penger den første tiden i det nye landet til opphold, mat og så videre. Mange måtte derfor selge gård og grunn og alt de eide for både å ha råd til å emigrere. Som Mørkhagen påpeker, er det derfor viktig å huske på at selv om fattige kunne reise til Amerika med offentlig støtte ville de ikke ha noe livsgrunnlag dersom de ikke hadde penger da de kom frem⁴³ Hva slags fremtid ville en fattig enke med flere barn ha når hun kom i land i New York uten en krone å leve for? Som vi har sett tidligere var heller ikke dette særlig populært hos myndighetene i Amerika eller blant de norske miljøene der. For å gi de aller fattigste i Norge en virkelig sjanse måtte fattigvesenet dermed i mange tilfeller ha bidratt ikke bare med penger til reisen, men også med startkapital til det nye livet i Amerika. Videre er det viktig å være klar over at mange av de understøttede var gamle og syke, og ville ikke være i stand til å gjennomføre en så lang reise.⁴⁴ Å kvitte seg med flertallet av de fattige ved å bare sende de til Amerika ville derfor ikke være så lett å gjennomføre for fattigvesenet.

Når fattige nordmenn skulle emigrere var det nok mye viktigere med støtte fra venner og familie i Amerika. Det var slett ikke uvanlig at nordmenn som hadde vært en stund i Amerika sendte både penger og forhåndskjøpte billetter til familie og venner hjemme i Norge⁴⁵ Det var heller ikke uvanlig at man reiste på billetter man hadde fått av ukjente personer i Amerika. Man kunne dermed komme seg gratis til Amerika mot at man jobbet en periode for den som hadde betalt for overfarten.⁴⁶ Dette ga de som var svært fattige og som ikke hadde familie eller venner i Amerika en mulighet til å forlate hjemlandet. Mellom 30 og 35 prosent av alle utvandrere i perioden 1865 til 1915 reiste på billetter som var betalt av nordmenn i Amerika.⁴⁷ Disse tallene tyder derfor på at hjelpen fra andre utvandrere var omfattende. Dette kan også tyde på at fattigvesenet ga lite støtte til emigrasjon. Siden man var avhengig av familie og venner for å få betalt reisen, eller man måtte selge seg som arbeidskraft, kan det være et signal på at det offentlige ikke var særlig behjelpelige med støtte. Også Semmingsen hevder at hjelpen fra skyldfolk og kjente i Amerika betydde uendelig mye mer enn den støtten fattigvesenet i Norge kunne gi.⁴⁸

Historikere har vist at det har forekommet offentlig støtte til emigrasjon, ikke bare i Norge, men

⁴³ Mørkhagen, *Farvel Norge: Utvandringen til Amerika 1825 – 1975*, 345.

⁴⁴ Seip, *Sosialhjelpsstaten blir til: Norsk sosialpolitikk 1740 – 1920*, 139.

⁴⁵ Semmingsen, *Veien mot vest: Utvandringen fra Norge til Amerika 1865 – 1915*, 186

⁴⁶ Semmingsen, *Veien mot vest: Utvandringen fra Norge til Amerika 1825 – 1865*, 257.

⁴⁷ Semmingsen, *Veien mot vest: Utvandringen fra Norge til Amerika 1865 – 1915*, 500.

⁴⁸ Semmingsen, *Veien mot vest: Utvandringen fra Norge til Amerika 1865 – 1915*, 54.

også ellers i Europa. Selv om støtten vakte sterke reaksjoner i samtiden, er det vanskelig å anslå hvor omfattende den har vært. Ut i fra mine egne undersøkelser av understøttelsesprotokollene for fattigvesenet i Vestre Aker i 1869 og 1878 – 1887 samt budsjettforslaget som var fremlagt for fattigvesenet i Aker for året 1870 tyder det på at fattigvesenets støtte til emigrasjon har vært lite utbredt i dette området. I tillegg ser det ut til at det var mange gamle og syke blant de understøttede, og disse ville antakelig ikke være i stand til å gjennomføre en reise til Amerika.⁴⁹ De få bidragene som er gitt var kanskje snarere en hjelpende hånd fra fattigvesenets side for å støtte noen som ønsket seg til Amerika enn en politikk de førte for å kvitte seg med personer som var en stor byrde for kommunen. Tre av de fire som i Vestre Aker hadde fått støtte hadde ikke tidligere mottatt store og hyppige beløp fra fattigvesenet, og kan derfor ikke ha vært en stor utgiftspost. Det siste tilfellet, dog dette var en mann som hadde mottatt mange og til dels store beløp av fattigkassa, fikk kun støtte til reise for det ene av sine åtte barn og det er tvilsomt at dette ville ha minket fattigvesenets budsjett nevneverdig. Mitt inntrykk er derfor at fattigvesenet, til tross for store og økende utgifter,⁵⁰ ikke har brukt emigrasjon som en sikkerhetsventil for å kunne holde sitt budsjett.

Man kan da spørre seg hvorfor dette har fått så stor oppmerksomhet og vakt så sterke reaksjoner blant norsk-amerikanske miljøer og hos amerikanske og canadiske myndigheter. Det kan tenkes at dette delvis skyldes mediahysteri. Man har gjort en stor sak av noe som potensielt kan bli et problem. Disse enkeltsakene kan ha blitt blåst opp ut av proporsjoner, og omfanget av fenomenet kan ha blitt sterkt overdrevet. Enkeltsaker, som med jenta fra Vestre Aker som *Aftenposten* skrev om, kan ha blitt debattert og overdrevet slik at man trodde at dette var en politikk som de norske myndigheter førte for å kvitte seg med fattigdomsproblemene. I virkeligheten kan dette ha dreid seg om noen få enkeltilfeller. Det kan også være at amerikanske myndigheter tok affære før dette utviklet seg til å bli et stort problem.

Konklusjon og veien videre

Det er vanskelig å si hvor stort omfang offentlig støtte til emigrasjon hadde ut i fra tidligere forskning. Ut i fra mine egne undersøkelser fra Vestre Aker ser det ikke ut til at fattigvesenet har brukt emigrasjonen til Amerika som en sikkerhetsventil for sitt budsjett. Tidligere forskning antyder at offentlig støtte til emigrasjon har forekommet både i Norge og ellers i Europa, men for å virkelig forstå omfanget av dette bør man ta i bruk et mye større kildemateriale. Det kunne også være interessant å studere eventuelle forskjeller på politikken i byene og på bygdene når det gjelder

⁴⁹ Vestre Akers fattigvesen, *Understøttelsesprotokoll 1878 – 1887*;

"Sag no.1 Fattigvesenets budget for 1870", *Aktstykker Aker Kommune 1840 – 1879*, 151 – 154.

⁵⁰ Mørkhagen, *Farvel Norge: Utvandringen til Amerika 1825 – 1975*, 337.

emigrasjonsstøtte. Her kunne man studere ikke bare Christiania, men også for eksempel Bergen og Trondheim. Videre kunne det også være interessant å se om fattigkassa støttet flytting innenlands, for eksempel fra Sør-Norge og til Nord-Norge. Kanskje fungerte Nord-Norge som et alternativt sted å sende de fattigste?

Litteraturliste

Ellingsen, Tore Ivar. *Fattigvesenet og skolestellet i Ullensaker 1830 – 1865: Hovedoppgave i Historie våren 1975*. Oslo: Universitetet i Oslo, 1975.

Hvidt, Kristian. *Flugten til Amerika eller Drivkræfter i masseutvandringen fra Danmark 1868 – 1914*. Århus: Universitetsforlaget, 1971.

Mørkhagen, Sverre. *Farvel Norge – utvandringen til Amerika 1825 – 1975*. Oslo: Gyldendal, 2009.

Nerbøvik, Jostein. *Norsk historie 1860 – 1914: Eit bondesamfunn i oppbrot*. Oslo: Det Norske Samlaget, 1999.

Seip, Anne-Lise. *Sosialhjelpsstaten blir til: Norsk sosialpolitikk 1740 – 1920*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1994.

Semmingsen, Ingrid. *Veien mot Vest – Utvandringen fra Norge til Amerika 1825 – 1865*. Oslo: H. Aschehoug & co., 1942.

Semmingsen, Ingrid. *Veien mot Vest - Utvandringen fra Norge 1865 – 1915*. Oslo: H. Aschehoug & co., 1950.

Stensrud, Odd. "Til Amerika med offentlig støtte" gjengitt i red. Gjestvang, Gustav, Normann Helger, B.E Lund, Odd Stensrud og Kåre Sveen *Gammalt frå Stange og Romedal 1975* Stange Historielag, 1975.

Østrem, Nils Olav. *Norsk Utvandringshistorie*. Oslo: Det Norske Samlaget, 2006.

Kildeliste

Aker Kommune. "Sag no.1 Fattigvesenets budget for 1870", *Aktstykker 1840 - 1879*

Christiania Kommune. "Sag no 3: Angaaende Christiania fattigkasses budget for Aaret 1873" *Kommunale aktstykker 1873*

Vestre Akers Fattigvesen *Understøttelsesprotokoll 1869 - 1877*, 1 – 8.

Vestre Akers Fattigvesen *Understøttelsesprotokoll 1878 - 1887*